

Okan Bayülgen'in Richard Gösterisinin Varoluşçu Filozof Jean Paul Sartre'ın İnsan Kendisinin Seçimidir Felsefesi Zemininde Bir Analizi

“Richard'ın Richard Olmaktan Başka Şansı Yoktu”

Yok muydu? Bir insanın her ne ise o olmaktan başka şansı gerçekten de yok muydu?

Shakespeare'in ünlü tiyatro eserinin Okan Bayülgen'ce bir uyarlaması olan Richard adlı gösteri, temelde başta ailesi olmak üzere pek çok kişiyle, toplumla ve hatta çağ ile problemleri olan bir Kral III. Richard'ı konu alır. Richard, problemlili, aykırı, ele avuca sığmaz, asi ve baş kaldıran, özgürlüğüne düşkün, yasalara ve kurallara karşı ve aslında tamamen hayatı kendi merkezinde yaşayan bir karakter olup asıl sorunu o sırada tahttaki abisi IV. Edward'ın ülkeyi yönetmesine yönelik kıskançlığıdır. Her ailenin bir çirkin ördek yavrusu olduğu gibi bu ailenin de söz konusu ördeği görülen Richard, eserde yer aldığına göre abisine ve çevresine yönelik tavır ve davranışlarından dolayı artık tamamen dışlanan, notu verilen, istenmeyen, hasta, ruh sağlığı bozuk, sıkıntılı, rahat ve huzur bozan, çirkin, kambur, topal kısacası normalin üstü ve dışında görülen bir insan perspektifi / yargıları ile kenara itilir. İnsan doğası, özü gereği – bir özü de var mıdır bilinmez- kendisine yönelik tepkilere iki tür cevap verir: ya her ne ise o olmaya büyük bir inatla devam ederek kendini yaşar / gerçekleştirir ya da kendisinden beklenen / görülen yargı ve tanımlamalar ne ise zamanla buna yönelik davranmaya ve sonunda kendisinden beklenen kişi olmaya dönüşür. Peki Richard'ınki nedir? O hep böyle midir yoksa onun davranışları kendisinden beklenene verilen acımasız bir cevap mıdır?

Shakespeare tarafından yazılan ve yüzyıllarca sayısız versiyonu ile bedenleştirilen Richard eseri, Okan Bayülgen'in kendi yorum ve renginden geçişleri hızlı, akıcı, düşünce tarihine adını yazdıran Nietzsche, Dostoyevski, Baudrillard gibi pek çok filozofun öğretisi ve aforizmalarının aralarda ve çoğu zaman aslında keskin bir mesaj olarak verildiği, yerleştirildiği, insanı uyandıran, uyandırmaya çalışan, çarpan, düşündüren ve nihayetinde de içinde pek çok konunun aynı anda işlendiği kendi içinde bir ahengi ve kompozisyonu oluşturan bir gösteri haline getirilir. Tıpkı her gözün, dünyaya baktığında kendi gördüğünü verdiği gibi Bayülgen'de esasında dünyaya baktığı yerden ve içinden olanı dış dünyaya eylemsel bir gösteri dizisi içinde resmedilir. Somutlaştırılır, herkes tarafından görülebilir ve algılanabilir hale getirilir, şahit tutulur ve davet edilir. Dolayısıyla oyuncunun zihin hızı ve duygu durumu, coşkusu çoğu kez eserdeki kahramanın kişilik özelliklerinin birleşmesi ile de takip edilmesi zor bir dünyayı verir. İçinde hem insan doğasını, yapısını, işleyişini hem de ondan çıkan ve ona dönen, toplumu etkileyen tüm özgürlük, adalet, eşitlik, merhamet gibi ahlaki konuları içeren bütüncül bir yapı haline gelir.

Kısaca baktığımızda o sırada ülkenin başında olan abisi IV. Edward'ı kıskanan Richard, ona karşı bir savaş başlatır. Bu savaşta aldığı tepki ve dışlanmalar onda “o halde ben de kendimi bir hain olarak kanıtlarım” düsturu ile motivasyon kazanmasına sebep olur. Richard'ın diğer kardeşi onun önüne geçmek için IV. Edward'dan sonra gelecek olan kişinin bir katil olacağını ve isminin baş harfinin G ile başladığını söyleyerek bir yalan bir söylem yayar. Ancak burada isim benzerliği yanlış anlaşılabilir olarak akabinde başka bir kişinin hedef alınmasına yol açar. Richard, bu sırada Galler Prensi Edward Westminster'in dul karısı Lady anneye kendini sevdirebilir ve onlara yaptığı tüm kötülüklere rağmen bunu başarmış olmanın sinsi bir hazzını yaşar. Bu sırada VI. Henry'nin dul karısı kraliçe Margaret, saraydan sürgün edilme kararına uymayarak sırf kendisi arasında çatışan soyluları Richar'a karşı uyarmak için harekete saraya döner fakat kimsenin umurunda

olmaz. Richard bu sırada hızla planlarına devam ederek iki katili, o sırada Londra kulesinde hapiste olan kardeşi Clerance'ı öldürmeleri için görevli olarak yollar. Kardeşinin katillerin kendisini öldürmemesi konusunda ikna etmek için son çare olarak Tanrı'nın öldürmeyi yasakladığını hatırlatan Clerance'e görevliler, kendisinin de zamanında Kralın oğlunu sevmek yerine karnını deştiğini hatırlatarak bu durumu kaile almazlar ve Clerance'ı öldürürler. Ülkenin başına geçme konusunda kardeşinden de kurtulan Richard IV. Edward'ın da ölmesiyle başa geçer ve o sırada IV. Edward'ın dul karısının taç giyme töreni için yola çıkan yeğeni genç V. Edward ile buluştuğunu duyunca Richard bu durumu da engelleyerek hepsini idam ettirerek V. Edward'ı da Londra Kulesi'ne saklar. Richard artık tahtın yeni varisi olarak kendini mütevazı, akli başında ve büyük bir kişi olarak tanıtır ve bu sırada abisinden kalan durumları ortadan kaldırmak için onun iki oğlunun da gayrimeşru olduğu yalanını yayarak kendi tahtını sağlamlaştırır. Ancak iş çığrından çıkar, kaos kaosu, yalan yalanı, şiddet şiddeti doğurur, artık her şey sarpa sarar. Bu başına buyruk ve zaptedilmez adam artık çığrından çıkmıştır ve iftira attığı o iki kardeşi de öldürttükten sonra zamanla idaresini ve halkın desteğini kaybeden Richard'a yönelik ilk isyan kuzeni tarafından başlatılır. Kuzenini idam ettirmesi sonucu ikinci isyanı ise Ricmond Dükü Henry başlatır. Richard için artık yolun sonudur. Çünkü rüyalarında dahi öldürdüğü kişilerin beddua ve çığlıkları ile uyanır. Bir delinin eline kılıç verilmesi ne ise, Richard'ın eline hakimiyet verilmesi de odur. O artık tamamen yalnız kaldığını anlar. Üvey babasının da taraf değiştirmesi ile oğlunu da idam ettiren Richard'ın atı savaş meydanında vurulur. Ve İngiliz edebiyatının en meşhur şu sözleri dökülür ağzından: “Bir at, bir at ve bir at benim için krallığım” nihayetinde Henry'nin Richard'ı öldürmesi ile Richard'ın macerası son bulur. Ancak burada şöyle bir problem vardır. Richard gerçekten deli ve problemlidir yoksa herkesin kendisine yönelik bir baş kaldırışı onun kendisine “o halde ben de istediğiniz gibi biri olduğumu kanıtlarım” düsturuna mı yol açmıştır? Bu paradoksu çözmenin yolu nedir?

En yalın haliyle kastedilen şudur: Richard'ın Richard olmaktan başka şansı yoktur, ifadesinde oradaki gerçek Richard hangisidir? Meselenin özü budur.

Varoluşun özden önce geldiğini varsayan tarihin en etkili felsefe geleneği varoluşçuluğa göre, tam da bu durumda insan kendi kendisinin seçimidir, tasarısıdır, inşasıdır. O Tanrı tarafından şu ya da bu biçimde olmuş, bitmiş ve tamamlanmış, sabit bir varlık değil, aksine devamlı kendi kararları, iradesi ve seçimleri temelinde gelişen, değişen, dönüşen ve ölene kadar daima her ne olmak isterse o olmaya devam eden bir varlıktır. Dolayısıyla burada Richard'ın özü gereği bir varoluşa sahip olup buna yönelik kendisini ortaya koymaktan ziyade, “o halde ben de kendimi bir hain olarak ortaya koyarım” cümlesi ile bu seçimi yaptığı çok acıktır. Ancak meselenin bir de diğer bir yanı vardır ki o da: bir insanın o anda başka bir varoluş tarzına sahip olsa da mevcut koşullar ekseninde kendisine yönelik baskılar neticesinde baskı nesnesini / fikrini temsil etmenin bir motivasyonuna sahip olmaktır. Ben aslında iyi ve haklıyım. Ancak bu haklılığım toplum nezdinde bir fark yaratmıyor ve bir işe yaramıyor, bir karşılık bulmuyorsa ben de karşılık bulacak şekilde davranarak onları haklı çıkarmanın motivasyonuna geçiş yaparım. Bunun tarihteki en etkili örneğini Jean Jacques Rousseau'da gördüğümüz bu tavır, modernizmi reddedip doğaya dönüş temalı felsefesinde toplumda etki uyandırması sonucu artık görüşlerine uygun bir biçimde yaşamının ve davranışının zorunluluğunu ortaya koyar. Artık o noktadan sonra Rousseau eski Rousseau değildir ve sadece bir fikir olarak ortaya koyduğu yaklaşım artık kendisinden beklenen bir kişilik haline gelmiştir. İşte toplum, insan üzerinde bu denli bir baskı mekanizmasıdır. Bu noktada varoluşçuluk, meseleyi daha da ileri götürür ve zaten insanın elinde olan bu dönüşüm ve seçenek hakkının kaynağını onun özsel olmayan

doğasında bulur. İnsan zaten, tabiatında herhangi bir kodlama ve belirlenmiş kalıplara yönelik bir varlık değildir, o bir varolandır. Yani olmaklığı her an devam eden, oluşmakta olan ve her bir deneyimle kendini inşa edendir. O bir deneyimler toplamıdır. Varoluşçulukta insan bir duygu ve eylem varlığıdır. O acı, üzüntü, öfke drama, suçluluk, pişmanlık, asilik, gurur, aşk, sevgi ve intikam gibi tüm duygularıyla yaşayan ve bu duyguları sonucu bir eylem ve hamlede bulunan, önce kendini sonra da tüm dünyayı etkileyendir. Dolayısıyla o bir bilinç varlığıdır ve bilincin olduğu yerde özgürlük, özgürlüğün olduğu yerde ise sorumluluk ve ahlak vardır. Bu yüzden onun kavramları bilinç, özgürlük, eylem ve ahlak. Richard, her şeyden önce bir duygu varlığıdır. O aklı değil, duygu ve histerilerini önceleyendir. O düşünmez, akletmez. Sadece hırs ve amaçlarının peşindedir. Onun sadece duyguları, istedikleri ve bunun uğruna eyledikleri vardır. O varoluşçuluğa göre bir seçim yapmıştır: “ben hain bir insan olacağım.”

İnsan kendi kendisinin tasarısıdır

Varoluşçuluğun en etkili isimlerinden biri olan Jean Paul Sartre, görüşlerini yüzyılın en etkili yöntemlerinden biri olan fenomenolojik bakışla ortaya koyar. Kişinin dış dünyaya devamlı “yönelmekte olan” bir bilinç bir varlığı olduğunu ve bu yönüyle sürekli onunla ilişki kurduğunu söyleyen Sartre’a göre biz ilişki kurduğumuz şeye yönelik hakikati kendi bilincimizde kendimiz inşa eder ya da açığa çıkartırız. Bu noktada Hegel’in diyalektiği ile fenomenolojik yöntemi birleştirerek insanın hem oluşumunu hem de varlıkla ilişkisini zamansallıkla ve fenomenolojik bir bakışa kurduğunu iddia eden Sartre’a göre insanın dünyaya dair hakikati idrak etmenin yolu ancak ona yönelik bulantıyı hissetmekle mümkündür. Dünya saçma, anlamsız, tiksiniç, hiçbir mantığı olmayan, bizimle uyumsuz, anlaşılma, düzensiz ve pis bir yerdir. O insanla uyumsuzdur. Dolayısıyla insanın kendi varoluşuna yönelik uyanışı da ancak bu anlamsızlığı ve tiksintiye idrak etmekle mümkündür. İşte o noktadan sonra artık kişi kendi hakikatini kendi inşa edebilir. Çünkü hakikat dediğimiz şey, herkes için geçerli ve evrensel bir noktada değildir. Richard da bu dünya ile uyumsuz, mutsuz, huzursuz ve sorunlu biridir. Ancak onun bu sorunluluğu kişilik yapısından ziyade, Sartre’ın da dediği gibi içinde bulunduğu dünya (toplum, çevre) ile olan ilişkisinden kaynaklanır. O herkes gibi kabul edilmiş ve ayak uydurulmuş bir tarzda yaşamaz. Kendinde sorgular, baş kaldırır, kabul etmez, çıldırır, inat eder, devam ettirir, yıldıırır, taşar, sorun çıkarır ve o anda aklına ne esiyorsa onu yapar. Kimi zaman amaçlarına göre kontrollü, kimi zaman ise acımasızdır. Onun bildiği tek bir şey vardır: o da bu dünyanın ve çevresinin saçma olduğu! O kimseye ayak uydurmak ve mevcut durumu kabullenmek zorunda değildir. Öyle ki Sartre, varlığı da kendi içinde “kendinde varlık, kendisi için varlık ve başkası için varlık” olarak üçe ayırmış ve kendinde varlığı; zamansız, yaratılmamış, bağımsız ve başka hiçbir varlığa ihtiyacı olmayan bir varlık olarak; kendisi için varlığı bir bilinç varlığı olarak; başkası için varlığı ise davranışlarımızın başkalarında uyandırdığı etkiyi ve bunun sonucunun da bizde utanma ve dikkat gibi durumları harekete geçirmesi sonucu ahlak alanı etkileyen bir varlık durumu olarak ifade eder. Richard burada hem kendisi için varlık hem de başkası için varlıktır. Kendisi içindir çünkü o davranışlarının seçimini yapandır. Başkası içindir çünkü davranışlarıyla – öldürme, nefret, hırs, intikam” başkalarını etkileyendir. Dolayısıyla Richard, paradoksal bir biçimde aslında hem ne ise o olan (deli) hem de toplumun kendisine yönelik yargılarından dolayı ne olmak istediğini seçendir (ben hain olacağım).

Öyleyse: Evet, Richard’ın toplumsal baskı gereği Richard olmaktan başka şansı yoktu. Ancak öte yandan yine bilinçli seçimi gereği vardı ve o yine bu durumu kendi seçerek kendisini inşa edendi.